

דף קנד

'אמר רבי יוחנן: המחמר אחר בהמתו בשבת פטור מכלום; בשוגג לא מחייב חטאת, דהוקשה כל התורה כולה לע"ז. אף אם נסבור שהדיבור כמעשה, והרי רבי יוחנן עצמו (בסנהדרין סה ועוד) סובר כן (כן הקשה הגרעק"א) – יש לומר על פי דברי הרמב"ן שבמחמר עיקר החיוב הוא על מעשה הבהמה, והאדם אינו אלא מעוררה לפעול [בניגוד לחורש וכד' שעיקר חיוב האדם הוא על פעולתו], הלכך אעפ"י שנצרך האדם למעשה, זהו רק כדי לשייכו לפעולת הבהמה אבל עיקר הדבר אינו חיוב על מעשיו אלא על מעשה בהמתו, לכן פטור (עפ"י הגהות הגר"מ הרש"ל ל' לחדושי הרמב"ן).
 וע' בשו"ת בית אפרים (נג) שיצא לחדש שלרבי עקיבא המחייב חטאת במגדף (כריתות ז), אף המחמר חייב חטאת. ולפי הנ"ל אין זה מוכרח.

(ע"ב) 'זהא קא מבטל כלי מהיכנו'. בדין ביטול כלי מהיכנו ע' במובא לעיל מג.

'בשליפי זוטרי'. מכאן יש להוכיח שאין נעשה 'בסיס לדבר העשוי' דבר שהונח עליו המוקצה בשבת לפי שעה, והיה בדעתו לסלקו לאחר מכן (ערשב"א ור"ן לעיל קמג; מגן אברהם רסה סק"ב רסו סקי"ד. ובתוס' לעיל מד: נראה לאסור, ובחדושי רעק"א תמה על כך. וע"ע במובא לעיל קמג.).

'מיתיבי היתה בהמתו טעונה טבל ועששיות, מתיר את החבלים והשקין נופלין ואע"פ שמשתברין. – התם בכולסא'. יכול היה לתרץ 'בשליפי רברבי' שאין יכול לשמוט הכר מתחתם (עפ"י תוס' מג: ד"ה כבר), ונקט 'כולסא' דומיא דטבל, שאינו ראוי אפילו בחול עד שיתקנו (רשב"א).
 ויש מי שצדד לפרש שקושית הגמרא אינה מוסבת על דברי רב הונא אלא על מה ששנינו נוטל את הכלים הניטלים, והלא סתם עששיות כלים הניטלים הם [כי קרני דאומנא אינם נקראים 'עששיות'] ומדוע מתיר החבלים והם נופלים ומשתברים, והלא יכול ליטלם בידי. ותירץ בכולסא – חתיכות שאינן ניטלות, דומיא דטבל (עפ"י שפת אמת. ע"ש).

אעפ"י שעששיות הם כלים שמלאכתם לאיסור, דהיינו כעין פנס מזכוכית [כדלעיל כג]. 'עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום...]' – הלא ניטלים לצורך מקומם, הלכך ניטלתם מהבהמה כדי למנוע צערה נחשב 'צריך למקומו' כמו שמשמע ברמב"ן כאן (כפי שכתב בספר תהלה לדוד רסו סק"ז).

ולפי תירוץ הגמרא נראה שמפרש 'עששיות' במשמעות אחרת; כמו 'עששיות של ברזל' (בסנהדרין קח:). – גוש של חומר הניתך שעושים ממנו כלים [קרוב לרבים של 'עשת', חתיכה – כבשה"ש ה, יד מנחות כח. ועוד].

'דיקא נמי דקתני דומיא דטבל, מה טבל דלא חזי ליה אף הכא נמי לא חזי ליה' – בלא תיקון, שחתיכות הזכוכית אין בהם שימוש עד שישברם או יתיכם, בדומה לטבל שאינו ראוי בלא תיקון. משא"כ קרני דאומנא הראויים לשימוש לאחר השבת בלא שום תיקון (עפ"י ר"ח ורשב"א; ברכת שמעון).

'זהאיכא צער בעלי חיים? קסבר צער בע"ח דרבנן'. הרמב"ם (שבת כא, י) פסק 'ומכל מקום לא יניחן שם על גבי בהמה משום צער בעלי חיים'. וביאר הגר"א (שה, מא) טעמו משום דקיימא לן (לעיל קח:). צער בעלי חיים דאורייתא. אלא שהקשה ממשמעות דברי הרמב"ם במקום אחר שצער בעלי חיים דרבנן, ממה שכתב (בפי"ג מהל' רוצח ושמירת הנפש) לענין חיוב פריקה בבהמת עכו"ם רק הטעם משום איבה ולא נימק משום צער בעלי חיים (ועיין שם בכסף משנה).

ואולי יתכן שהרמב"ם מחלק בין בעל חיים שלו, שהוא אחראי על צערם – קל וחומר ממה דמצינו חיוב מזונותן עליך – שבוה צער בעלי חיים דאורייתא, ובין בהמת אחרים שצער בע"ח דרבנן. ואאמו"ר שליט"א המתיק חילוק זה שהרמב"ם לשיטתו שכתב (במורה הנבוכים ח"ג יז) שהמקור לצער בעלי חיים מהתורה הוא מקרא דעל מה הכית את אתנך. ויש לומר דמדדייק אתונך – שלך (מהר"ב נבנצל שליט"א. וע"ע לעיל קכח: על מקור איסור צער בע"ח).

דף קנה

'מתירין פקעי עמיר' וסתמם בקשר שאינו של קיימא, שעומדים להתירם למאכל הבהמה. גם היה דרכם לקשור בתבן עצמו. ע' פאה ו, וי ובפרוש הרע"ב (עפ"י רש"ש).

זה"ק מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין והוא הדין לכיפין... נראה שאין כאן חסרון דברים אלא כך פירוש המשנה: 'מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין'. וממשיך התנא: 'את הכיפין אבל לא את הזירין' – כלומר, זה שהתירו להתיר ולפספס אמור בכיפין ולא בזירין (וערש"ש דרך אחרת).

ת"ש רבי יהודה מתיר בחרובין לדקה... אלא אי אמרת ת"ק סבר שווי אוכלא לא משינן מיטרה באוכלא מטרחינן, רבי יהודה דמתיר בחרובין לדקה? כל שכן לגסה? ואין מסתבר לומר שרבי יהודה חולק על עיקר סברת תנא קמא וסובר שמותר לעשות אוכל אבל לא לטרוח באוכל ומשום כך התיר בדקה ולא בגסה – שודאי אין משמע שחולק בכך, מדלא נחלק ברישא דמתניתין (רמב"ן).

(ע"ב) 'מאי דכתיב ידע צדיק דין דלים – יודע הקב"ה בכלב שמונותיו מועטין...' 'דין' אין משמעותו רק משפט על עוונות, אלא כל הטבע המוטבע בבריאה נקרא 'דין'. [שעל כן במעשה בראשית אין כתוב אלא שם 'אלקים' בלבד] (עפ"י משיב דבר ח"ה נו [בישוב הנוסח 'אשר יצר אתכם בדין והמית אתכם בדין' אעפ"י שיש מיתה בלא עוון]. וכידוע בספרים ש'הטבע' בגימטריא א-להים). ע"ע בספר מי השלוח ח"ב עמ' רה.

'אמר רב המנונא: שמע מינה אורח ארעא למשדא אומצא לכלבא.' ואפילו בשבת מותר להאכילו, אעפ"י שאינו כלב שלו – כי מצוה יש בנתינת מזונות לפני הכלב מפני שמונותיו מועטים (מגן אברהם שכתב סק"ז, ומובא במשנ"ב ס"ק לא), ובלבד שאינו כלב רע שאסור לגדלו (משנ"ב שם). והוא הדין לכל בעלי חיים הרעבים ואינם מוצאים מזון – מותר להאכילם בשבת (עפ"י ערוך השלחן שם ב; שמירת שבת כהלכתה כו, כג).

*

'לית דעתיר מחזירא.' ברמז: אין עשיר יותר מהחוזר בתשובה והוא כנוע ועניו בעיני עצמו, שאדם זה יוכל להוריד כל השפעות טובות (קול יעקב בהר, בשם הרה"ק מלובלין).

- ג. פסק הרמב"ם (ז, כז) שאפילו מציאה שלא באה לידו, ואין יכול להחשיך עליה (= להישאר עמה עד שחשכה) – מוליכה פחות פחות מארבע אמות. וכמה ראשונים חולקים.
- ד. כאשר אין הממון בידו [כגון שהוא במקומו ולסטים באים ליטלו], יש אומרים שלא התירו על ידי נכרי וכד', שבאופן זה אין חוששים שמא יטלנו בעצמו ויטלטלו ברשות הרבים (ערמב"ן). וע' טעם נוסף בר"ן, שבוה אדם נבהל כמו בדליקה, לכך לא התירו לו לעשות כלום, פן יחלל שבת מתוך בהילותו. ויש מתירים (עפ"י סה"ת ורשב"א).
- ה. שכח ויצא בשבת עם כיסו לרשות הרבים; יש אומרים שבאופן זה אין אמור ההתר (רמב"ן), ויש מתירים אף בשכח (רשב"א, מאירי).

דפים קנג – קנד

רנב. המחמר אחר בהמתו בשבת, מה דינו בשוגג ובמזיד?

לדברי רמי בר חמא, המחמר אחר בהמתו בשבת; בשוגג חייב חטאת, במזיד חייב סקילה (לא תעשה כל מלאכה אתה... ובהמתך – בהמתו דומיא דידיה). ורב זביד שנה דבריו כך: בשוגג אינו חייב חטאת, במזיד חייב סקילה.

רבא הקשה על כך וסבר שאינו חייב לא חטאת ולא סקילה. (חטאת לא מפני שאינו עושה מעשה בגופו והרי הוקשה כל התורה לע"ז שאינו חייב אלא 'העושה בשגגה'. וסקילה לא, שמלשון הברייתא משמע שאין חייבים סקילה בחילול שבת אלא על דבר ששגגתו חטאת). וכן אמר רבי יוחנן שהמחמר פטור מכלום, ואף מלקות אין בו משום שהוא לאו הניתן לאזהרת מיתת בית דין (בשאר מלאכות), או לפי שנתמעט במיעוט מיוחד (לא תעשה כל מלאכה אתה... ובהמתך).

א. יש מי שחידש שלדעת רבי עקיבא המחייב חטאת במגדף, יש חיוב חטאת במחמר (עפ"י שו"ת בית אפרים נג).

ב. ביבמות (ו) אמרו שהמחמר אחר בהמתו בשבת עובר בלאו (וצ"ל שזה שכתב רש"י כאן (בד"ה ואפילו) שאפילו לאו אין בו כוונתו ללאו גמור ללקות עליו, כמו שכתב בהמשך). וכן נקטו ראשונים. ואולם לדעת הרמב"ם [כפי הבנת הרמב"ן] אין הבדל בין שביתת בהמתו למחמר ושניהם אין בהם אלא 'עשה' בלבד (וע' באבי עזרי שהקשה מהגמרא ביבמות).

לדעת הרשב"א (יבמות ו), המחמר אחר בהמתו אינו עובר בעשה של שבתון, שביטול שביתת אינו אלא במלאכה מל"ט מלאכות בלבד.

ג. דין שביתת בהמה; לדעת הרמב"ם והרמב"ן (בע"ז טו.) ב'עשה'. ואילו רש"י (שם) סבר ששביתת בהמתו ב'לאו' (וכן נראה מדברי המאירי שם, וכן הוכיח בשער המלך (יו"ט ה, ב) מדברי הר"ן שם. וע"ע בקונטרס שביתת השבת לר"צ הכהן ו עמ' 89; אמת ליעקב ע"ז טו.).

א. המחמר אחר בהמתו כיצד; לדעת רמב"ם (וכן משמעות דברי רש"י בד"ה חדא דכתיב), מנהיג את הבהמה בקול. ולדעת הרשב"א דוקא כשמניח על גבי בהמה.

ב. דעת ר"ן (בע"ז טו) ועוד ראשונים שמחמר נוהג אף בבהמה שאינה שלו [שלא כדין שביתת בהמה]. ויש אומרים דוקא בבהמה שלו (ע' תורי"ד והגהות אשר"י שם. וכ"כ הנצי"ב בדעת הרמב"ם – משיב דבר כג. וע"ע מנחת חינוך לב מוסך השבת; אגלי טל חורש יג, ח).

ג. שביבת בהמתו ומחמר ביום טוב; יש אוסרים ויש מתירים (ע' ב"י תצה ובהגר"א; רמ"א ומג"א רמז, ג; טורי אבן הגיגה יז: מנחת חינוך מצוה רחצ. [ודגו שם אם המחמר בכלל 'מלאכה' היא וממילא כלולה באיסור מלאכה האמור ביו"ט, או אינה 'מלאכה' – ע"ע שער המלך יו"ט ה, ב; שביבת השבת לר"צ הכהן ו, עמ' 89; משך חכמה במדבר ד, ג. ולכאורה נראה שלרמי בר חמא ודאי נקרא 'מלאכה' רק שאינו אב לעצמו, וכ"מ ברמב"ן].
ולמעשה מחמירים ביו"ט, אך יש להקל בשביבת בהמה לבן א"י בחוצה לארץ, שעל פי רוב מלאכת הבהמה אינה בפירסום, בפרט כשהיא ברשות נכרי, אך לא במחמר – עפ"י שבט הלוי ח"ז סה).
דין מחמר ושביבת בהמה ביום הכיפורים – ע' שאגת אריה עב.

דף קנד

רנג. כלים ודברי מוקצה הנתונים על הבהמה בשבת, כיצד ניתן להסירם מעליה?

כלים הניטלים – ניטלים מעל הבהמה בשבת. לדברי אביי, וכן הסיקו להלכה, יש להיזהר שלא להשתמש בצדי הבהמה בשבת, על כן לא ישען בגופו עליה כשמתיר החבלים וכד' (כפרש"י. וכ"כ המג"א). בתוס' משמע שאם השקים מכבידים לכאן ולכאן ונסמכים על גוף הבהמה, ונצרך להגביהם מעט כדי להתיר הקשר – הרי זה שימוש בצדי הבהמה ואסור. ובמקום שיש צער בעלי חיים, מותר להוריד מהבהמה אפילו אם מנענעה בשעת מעשה. וכשאין צער מותר אם אינו מנענעה (עפ"י שמירת שבת כהלכתה כו, יז מהגרשו"א, ובתקונים ומילואים). כלים שאינם ניטלים, וכן מוקצה כגון טבל – מתיר החבלים, והשקים נופלים מאליהם. ואם היו כלי זכוכית – מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ומתיר החבלים [ושוב שומט הכר מתחתם עד שמגיעים לקרקע, ויכול ליטול הכרים]. ואולם חתיכות גדולות של זכוכית המיועדות לשבירה ולהתכה, לא התירו להניח כר מתחתם אלא נופלים אעפ"י שמשבתרים, הגם שיש הפסד מועט בגלל השברים הקטנים הניתזים. היו עליה כלים שמלאכתם לאיסור, משמע בראשונים שאם בא ליטלם משום צער בעלי חיים, בכלל 'צורך מקומם' הוא ומותר, אבל אם עושה כן כדי להצניעם – אסור (עפ"י תהלה לדוד רסו סק"ז).

משמע בגמרא (כפרש"י. וכ"מ לעיל קכח) שבאופן שאינו יכול לשמוט בלא הפסד אם לא יבטל כלי מהיכנו [כגון שהיה עליה נוזלים שיטנפו הכרים והכסתות ולא יהיו ראויים לשימוש בשבת], או אם נוקטים צער בעלי חיים דאורייתא – התירו בזה לבטל כלי מהיכנו. ואם דרבנן – אסור. וכן נהג רבן גמליאל, שהיתה בהמתו טעונה דבש שהדביש ולא רצה לפורקה עד מוצאי שבת.

רבנו תם (בספר הישר, ב'חדושים/רצה) כתב להלכה שצער בעלי חיים דרבנן. ואולם שאר הפוסקים נוקטים צער בעלי חיים דאורייתא (עפ"י רמב"ן וש"ר ב"מ לב; או"ח שה, יט ובמג"א). ולפרש"י מותר אף לבטל כלי מהיכנו לכל השבת (וכן פסק הרא"י וכן נקט המג"א להלכה. וכן נקט החו"א מה, ז). אך מדברי הר"ן משמע לאסור, שלא התירו ביטול כלי מהיכנו לכל השבת משום הפסד מרובה אלא ביטול לשעה, ועל כן משאות גדולים שא"א לשמטם, יפרקם שלא על גבי כרים ואם נשברו נשברו, וכן נקטו כמה פוסקים (ע' במשנ"ב ובאה"ל רסו, ט). יש מתירים אפילו טלטול מוקצה בידיים במקום צער בעלי חיים והפסד (ע' חזו"א נב, טז; הר צבי לעיל קכח). ויש חולקים (ערש"ש).

היתה טעונה משא של תבואה – מניח ראשו תחתיה ומסלקו לצד אחר והוא נופל מאליו. התירו זאת משום שאינו טלטול בידים אלא בגופו. ויש אומרים משום צער בעלי חיים (ערמב"ן וחדושי הר"ן כאן ולעיל קנא. ולפי דעה זו אם יכול להמתין עד צאת השבת בלא צער ימתין).

דפים קנד-קנה

רנד. מה דין שימוש באילן בשבת, בצדיו ובצדי צדדיו?

גזרו חכמים שלא להשתמש בבעלי חיים ולא באילן בשבת (שםא יתוך זמורה – ע' ביצה לו). שימוש בצדדים (לא מעליהם, כדרכם); רבא נהג הטר בדבר, שהיה משעשע את בנו בשפשופו על גב החמור. ואילו אב"י הקשה עליו וסבר שצדדים אסורים ורק בצדי צדדים ישנה דעת תנאים להתיר (רבי מאיר, דלא כרשב"א). ואילו רבא סבר שמחלוקת התנאים אמורה הן בצדדים הן בצדי צדדים, שאין לחלק ביניהם.

והסיקו הלכה: צדדים אסורים צדי צדדים מותרים. לפי זה אמר רב אשי, אין לעלות על סולם שנסמך על האילן עצמו – שזהו שימוש בצדי האילן, אלא יניחנו על יתד התקוע באילן. וגם יזהר שלא להניח רגלו על אותה יתד. כמו כן מבואר בגמרא שאסור להשתמש בכלכלה התלויה על האילן עצמו, אבל תלויה על יתד שבאילן מותר [ולרבא שהתיר צדדים, מותר להשתמש בכלכלה התלויה באילן עצמו אך לא בכלכלה דחוקה (= צרה) שכשנוטל ממנה מניד האילן עצמו].

דף קנה

רנה. מה דינן של הפעולות דלהלן במאכל בעלי חיים בשבת?

- א. הכנת האוכל וטירחה בו.
- ב. האבסה והלעטה.
- ג. נתינת אוכל לפני בעלי חיים שמוזנותם אינם מוטלים על האדם.

א. מבואר בסוגיא שנחלקו אמוראים בכללי המותר והאסור בהכנת מאכלים לבעלי חיים; – לדעת רב הונא (כפירוש רב חסדא), מותר לטרוח במאכל בהמה בשבת כדי להמתיק אכילתה ולהקל אכילתה, אבל אסור לעשות לה אוכל מדבר שמתחילתו אינו מאכל. לפיכך מותר לפספס (= להפריד) ולפרך עומרי שיבולים דחוסים לבהמה בשבת כי ראוי לאכלם בלאו הכי, מאידך אסור להתיר ולפספס אגודות של ענפי ארז לח לצורך מאכל בהמה, הואיל וסתמם לעצים ולא למאכל, הריהו כמוליד אוכל בשבת (רש"י) במעשה זה. כן מתפרשת משנתנו לשיטה זו.

ורב יהודה (כפי שפירש רבא) סבר להפך; מותר לעשות אוכל לבהמה כדי שיהא ראוי לאכילה, אבל אסור לטרוח באוכל הקיים. הלכך אסור לפספס עומרים של שיבולים אבל מותר להתיר ולפספס ענפי ארז לח מאחר ואינם ראויים לאכילה בלאו הכי.

זה וזה מודים שמוותר להתיר פקיעי עמיר של שיבולים (שאין בדבר משום 'עשיית אוכל' ולא משום 'טירחה' (ר"ת). ולפרש"י, לרב יהודה טעם ההתר הוא משום שבהתרה הוא עושה אותו אוכל הראוי לה).

לפי גרסתנו בגמרא וכפרש"י (וכ"ה ברא"ש), אין חילוק אם היו האגודות קשורות בשני קשרים או בשלשה. ואילו לגרסת הר"ף (כפי מקצת נוסחאות. וכן דייק הרמב"ן, וכן נקט הגר"א), לרב יהודה אסור להתיר של שלשה, משום טירחה (ר"ן). ויש גורסים ברי"ף כמו בגמרא (וכן נקט בהגהות חו"י על הר"ף).